DOMSTOLENS DOM (Fjerde Afdeling)

6. marts 2003 *

I sag C-478/01,

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved M. Patakia, som befuldmægtiget, og med valgt adresse i Luxembourg,

sagsøger,

mod

Storhertugdømmet Luxembourg ved J. Faltz, som befuldmægtiget,

sagsøgt,

angående en påstand om, at det fastslås, at Storhertugdømmet Luxembourg har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til artikel 49 EF ff. og artikel 10 EF, idet det har opretholdt forpligtelsen for patentagenter til at have bopæl på luxembourgsk

* Processprog: fransk.

territorium eller, i mangel heraf, at vælge adresse hos en anerkendt fuldmægtig ved levering af tjenesteydelser i Luxembourg, og idet det ikke har givet oplysninger om de nærmere betingelser for anvendelse af artikel 85, stk. 2, i lov af 20. juli 1992 om ændring af ordningen for opfindelsespatenter (*Mémorial* A 1992, s. 1530), og artikel 19 og 20 i lov af 28. december 1988 om adgangen til erhvervene inden for håndværk, handel og industri samt til visse liberale erhverv (*Mémorial* A 1988, s. 1494),

har

DOMSTOLEN (Fjerde Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, C.W.A. Timmermans, og dommerne D.A.O. Edward og A. La Pergola (refererende dommer),

generaladvokat: F.G. Jacobs
justitssekretær: R. Grass,

på grundlag af den refererende dommers rapport,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 14. november 2002,

afsagt følgende

Dom

1 Ved stævning indleveret til Domstolens Justitskontor den 11. december 2001 har Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber i medfør af artikel 226 EF anlagt sag med påstand om, at det fastslås, at Storhertugdømmet Luxembourg har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til artikel 49 EF ff. og artikel 10 EF, idet det har opretholdt forpligtelsen for patentagenter til at have bopæl på luxembourgsk territorium eller, i mangel heraf, at vælge adresse hos en anerkendt fuldmægtig ved levering af tjenesteydelser i Luxembourg, og idet det ikke har givet oplysninger om de nærmere betingelser for anvendelse af artikel 85, stk. 2, i lov af 20. juli 1992 om ændring af ordningen for opfindelsespatenter (*Mémorial* A 1992, s. 1530, herefter »patentloven«) og artikel 19 og 20 i lov af 28. december 1988 om adgangen til erhvervene inden for håndværk, handel og industri samt til visse liberale erhverv (*Mémorial* A 1988, s. 1494, herefter »lov om adgang til de lovregulerede erhverv«).

Relevante retsregler

Fællesskabsbestemmelser

2 Det bestemmes i artikel 10 EF:

»Medlemsstaterne træffer alle almindelige eller særlige foranstaltninger, som er egnede til at sikre opfyldelsen af de forpligtelser, som følger af denne traktat, eller

af retsakter foretaget af Fællesskabets institutioner. De letter Fællesskabet gennemførelsen af dets opgaver.

De afholder sig fra at træffe foranstaltninger, der er egnede til at bringe virkeliggørelsen af denne traktats målsætning i fare.«

3 Det fastsættes i artikel 49 EF:

»Inden for rammerne af nedennævnte bestemmelser er der forbud mod restriktioner, der hindrer fri udveksling af tjenesteydelser inden for Fællesskabet, for så vidt angår statsborgere i medlemsstaterne, der er bosat i et andet af Fællesskabets lande end modtageren af den pågældende ydelse.

På forslag af Kommissionen kan Rådet med kvalificeret flertal vedtage at udstrække anvendelsen af bestemmelserne i dette kapitel til tjenesteydere, der er statsborgere i et tredjeland og bosat inden for Fællesskabet.«

Nationale bestemmelser

4 Det hedder i patentlovens artikel 83, stk. 2 og 3:

»2. Fysiske og juridiske personer, der har bopæl eller hjemsted på Det Europæiske Økonomiske Fællesskabs område, kan repræsenteres ved en af deres

ansatte i alle procedurer, der indføres ved denne lov: Den ansatte, der skal være befuldmægtiget i overensstemmelse med gældende love, administrative bestemmelser samt vedtægtsbestemmelser i den nationale lovgivning, som fuldmagtsgiveren er henhørende under, behøver ikke være en anerkendt fuldmægtig. Ansatte ved en juridisk person, der er omfattet af dette stykke, kan ligeledes repræsentere andre juridiske personer, der har hjemsted på Det Europæiske Økonomiske Fællesskabs område, og som har økonomisk tilknytning til den pågældende juridiske person.

3. Fysiske og juridiske personer, der hverken har bopæl eller hjemsted på Det Europæiske Økonomiske Fællesskabs område, skal repræsenteres ved en anerkendt fuldmægtig og handle gennem ham i enhver procedure, der indføres ved denne lov, dog gælder dette ikke for betaling af afgifter, der er fastsat i henhold til denne lov, medmindre der er tale om betaling for indgivelse af en patentansøgning.«

5 I patentslovens artikel 83, stk. 4, var det fastsat:

»Rettigheder i henhold til en patentansøgning eller et patent kan kun gøres gældende, hvis vedkommende faktisk har bopæl eller har valgt adresse i Storhertugdømmet Luxembourg. Der kan kun vælges adresse i Luxembourg, og i givet fald værneting, hos en fuldmægtig, der er anerkendt i Luxembourg. Har fuldmægtigen ikke bopæl i landet, skal der vælges adresse hos en befuldmægtiget, der er godkendt i Luxembourg, og som faktisk har bopæl i landet.«

6 Stk. 4 i den pågældende artikel 83 blev ophævet ved artikel 13 i lov af 11. august 2001 om ændring af lov af 20. juli 1992 om ændring af ordningen for opfindelsespatenter (*Mémorial* A 2001, s. 2190).

7 Det bestemmes i patentlovens artikel 85, stk. 2:

»For så vidt ikke andet er bestemt i artikel 83, stk. 2, anses, ud over advokater [...], fysiske personer, der har tilladelse til at udøve rådgivningsvirksomhed vedrørende industriel ejendomsret i henhold til loven [om adgang til de lovregulerede erhverv], for anerkendte fuldmægtige med faktisk bopæl i Storhertugdømmet Luxembourg som omhandlet i artikel 83, stk. 4, andet punktum.«

8 Det hedder i artikel 19, stk. 1, litra d), i lov om adgang til de lovregulerede erhverv:

»Rådgivningsvirksomhed vedrørende industriel ejendomsret, der udøves som selvstændig, består i vejledning, hjælp og repræsentation af fuldmagtsgivere på området for industriel ejendomsret, bl.a. med hensyn til opnåelse, vedligeholdelse, forsvar og anfægtelse af private ejendomsrettigheder i form af patenter, varemærker, mønstre og modeller.

De faglige kvalifikationer til at udøve rådgivningsvirksomhed vedrørende industriel ejendomsret godtgøres på følgende måde:

1. Fremlæggelse af et bevis for beståelse af den europæiske patentagenteksamen [...]

2. Fremlæggelse af et certifikat fra en statslig myndighed for industriel ejendomsret i en af De Europæiske Fællesskabers medlemsstater, hvori der meddeles adgang til at udøve rådgivningsvirksomhed vedrørende industriel ejendomsret, for så vidt adgang hertil er lovreguleret i den pågældende medlemsstat.

3. Fremlæggelse af et diplom for afslutning af et uddannelsesforløb på et universitet, der er specialiseret i industriel ejendomsret og har hjemsted i en af De Europæiske Fællesskabers medlemsstater, og for et tolvmåneders praktikophold.

4. Fremlæggelse af et eksamensbevis fra et universitet eller tilsvarende for afslutning af et uddannelsesforløb på mindst fire år inden for det naturvidenskabelige, tekniske eller juridiske område og et tolvmåneders praktikophold.

[...]«

9 Det bestemmes i artikel 20 i lov om adgang til de lovregulerede erhverv:

»Medmindre andet er bestemt i direktiver, som Rådet har udstedt om fri udveksling af tjenesteydelser for de former for selvstændig virksomhed, der er omhandlet i disse bestemmelser, er personer, der er hjemmehørende i en af De Europæiske Fællesskabers medlemsstater, og som uden at have forretningssted i Luxembourg jævnligt og kortvarigt kommer til Luxembourg for at modtage ordrer eller levere tjenesteydelser inden for handel eller de liberale erhverv, ikke forpligtet til at indhente tilladelse hos de luxembourgske myndigheder.

Medmindre andet er bestemt i de direktiver, som Rådet har udstedt om fri udveksling af tjenesteydelser for visse former for selvstændig virksomhed inden for industri og håndværk, er håndværkere og erhvervsdrivende i industrien, over for ministeren med ansvar for tildeling af etableringstilladelse dog forpligtet til at godtgøre, at de har adgang til at udøve deres erhverv i det land, hvori de er bosat. Ministeren udsteder et ad hoc-certifikat til dem.«

Den administrative procedure

10 Da Kommissionen fandt, at visse bestemmelser i den luxembourgske ordning for patenter, som fastsat ved patentloven af 30. juni 1880, som ændret ved lov af 31. oktober 1978, rejste visse spørgsmål om foreneligheden med fællesskabsretten, tilstillede Kommissionen den 15. april 1998 Storhertugdømmet Luxembourg en åbningsskrivelse, hvori den opfordrede Storhertugdømmet til at fremsætte sine bemærkninger hertil inden for en frist på to måneder.

11 Ved skrivelse af 8. juli 1998 fremsendte de luxembourgske myndigheder teksten til patentloven, der var trådt i kraft den 1. januar 1998, og som erstattede patentloven fra 1880, samt loven om adgang til de lovregulerede erhverv til Kommissionen. Ved samme skrivelse meddelte de luxembourgske myndigheder Kommissionen dels, at de havde til hensigt at ændre patentlovens artikel 85, stk. 2, for at bringe den i overensstemmelse med fællesskabsretten, dels at den luxembourgske myndighed for intellektuel ejendomsret som følge af, at det i loven fastsatte bopælskrav blev ophævet, ville anerkende virksomhed udført af en person, der ikke var optaget i registret over fuldmægtige, hvis den pågældende

kunne godtgøre, at han opfyldte de krav til de faglige kvalifikationer, som er fastsat i artikel 19, stk. 1, litra d), i lov om adgang til de lovregulerede erhverv.

12 Da Kommissionen, efter at den havde gennemgået de i den foregående præmis omtalte love, fandt, at patentlovens artikel 83, stk. 4, som stadig var i kraft, var uforenelig med artikel 49 EF, og at den behøvede yderligere oplysninger med hensyn til betingelserne for anvendelse af lovens artikel 85, stk. 2, og af artikel 19 og 20 i lov om adgang til de lovregulerede erhverv, tilstillede den den 4. maj 1999 Storhertugdømmet Luxembourg en supplerende åbningsskrivelse, hvori den opfordrede medlemsstaten til at fremsætte sine bemærkninger hertil inden for en frist på to måneder.

13 Eftersom denne skrivelse forblev ubesvaret, fremsatte Kommissionen den 26. januar 2000 over for Storhertugdømmet Luxembourg en begrundet udtalelse, hvori den anmodede medlemsstaten om at træffe de nødvendige foranstaltninger for at efterkomme udtalelsen senest to måneder efter dens meddelelse.

14 Den luxembourgske regering besvarede ikke den begrundede udtalelse, og Kommissionen har derfor anlagt nærværende sag.

Søgsmålet

15 Indledningsvis bemærkes det, at Kommissionen i stævningen har anfægtet forpligtelsen for patentagenter, der har ønske om at levere tjenesteydelser i

Luxembourg, til faktisk at have bopæl på luxembourgsk territorium eller at vælge adresse hos en anerkendt fuldmægtig, idet denne forpligtelse var fastsat i patentlovens artikel 83, stk. 4. Kommissionen besluttede efter vedtagelsen af loven af 11. august 2001, der ophævede denne bestemmelse, at begrænse søgsmålet for så vidt angår klagepunktet om tilsidesættelse af artikel 49 EF til blot at omfatte forpligtelsen til ved levering af ydelser at vælge adresse hos en anerkendt fuldmægtig.

16 I stævningen henviser Kommissionen i denne forbindelse til, at Storhertugdømmet Luxembourg under den administrative procedure havde erklæret, at det efter ophævelsen af kravet om faktisk bopæl i denne medlemsstat ville anerkende virksomhed udført af en person, der ikke er optaget i registret over fuldmægtige, hvis denne person kunne godtgøre, at han opfyldte kravene til faglige kvalifikationer, som er nødvendige for at være fuldmægtig.

17 Storhertugdømmet har i svarskriftet i denne sammenhæng oplyst, at anerkendte fuldmægtige er forpligtet til at have faktisk bopæl på luxembourgsk territorium, hvilket er fastholdt ved patentlovens artikel 85, stk. 2, og det har anerkendt, at en sådan forpligtelse er i strid med fællesskabsretten. Storhertugdømmet har gjort gældende, at omtalen i bestemmelsen af denne forpligtelse vil blive slettet hurtigst muligt.

18 Det skal i denne forbindelse blot bemærkes, at ifølge retspraksis kræver overholdelsen af princippet i artikel 49 EF ikke blot afskaffelse af enhver form

for forskelsbehandling på grundlag af nationalitet, men også ophævelse af enhver restriktion, der kan være til hinder for eller på anden måde indebære ulemper for den virksomhed, som udøves af en tjenesteyder med hjemsted i en anden medlemsstat, hvor denne lovligt præsterer tilsvarende tjenesteydelser (jf. bl.a. dom af 3.10.2000, sag C-58/98, Corsten, Sml. I, s. 7919, præmis 33, og af 13.2.2003, sag C-131/01, Kommissionen mod Italien, Sml. I, s. 1659, præmis 42).

19 Den luxembourgske ordning, hvorefter patentagenter for at kunne levere tjenesteydelser skal vælge adresse hos en anerkendt fuldmægtig, som var gældende ved udløbet af fristen i den begrundede udtalelse, er derfor, hvilket Storhertugdømmet Luxembourg selv har erkendt, uforenelig med artikel 49 EF.

20 Det skal tilføjes, at medlemsstaterne på de fællesskabsregulerede områder af hensyn til retssikkerheden og retsbeskyttelsen er forpligtet til at udforme deres retsregler så utvetydigt, at de berørte personer sættes i stand til på klar og tydelig måde at kende deres rettigheder og forpligtelser, og de nationale domstole sættes i stand til at sikre iagttagelsen heraf (jf. i denne retning Domstolens dom af 28.4.1993, sag C-306/91, Kommissionen mod Italien, Sml. I, s. 2133, præmis 14).

21 Det kan imidlertid fastslås, at den luxembourgske ordning, selv efter de i 2001 vedtagne lovændringer, fortsat indeholder uklarheder, der kan føre til, at patentagenter ved levering af tjenesteydelser stadig er forpligtet til at have bopæl hos en anerkendt fuldmægtig.

22 Det er på denne baggrund, Kommissionen endvidere har gjort gældende, at Storhertugdømmet Luxembourg har tilsidesat den i artikel 10 EF fastsatte pligt til at samarbejde, idet det har undladt at give de nærmere oplysninger, som det var blevet bedt om vedrørende anvendelsen af patentlovens artikel 85, stk. 2, sammenholdt med artikel 19 og 20 i lov om adgang til de lovregulerede erhverv. Den luxembourgske regerings adfærd har hindret Kommissionen i at træffe afgørelse om, hvorvidt de pågældende nationale bestemmelser er forenelige med artikel 49 EF.

23 Storhertugdømmet Luxembourg har vedrørende dette punkt ikke fremført argumenter til sit forsvar.

24 Det bemærkes i denne forbindelse, at ifølge fast retspraksis fremgår det af artikel 10 EF, at medlemsstaterne er forpligtet til at medvirke loyalt til enhver undersøgelse, der iværksættes af Kommissionen i henhold til artikel 226 EF, og at meddele den alle de oplysninger, som den anmoder om i denne forbindelse (jf. bl.a. dom af 11.12.1985, sag 192/84, Kommissionen mod Grækenland, Sml. s. 3967, præmis 19, og af 22.3.1994, sag C-375/92, Kommissionen mod Spanien, Sml. I, s. 923, præmis 24-26).

25 Det er imidlertid ubestrideligt, at den luxembourgske regering under den administrative procedure har undladt at give de nærmere oplysninger, som det var blevet bedt om vedrørende anvendelsen af patentlovens artikel 85, stk. 2,

sammenholdt med artikel 19 og 20 i lov om adgang til de lovregulerede erhverv. Det har navnlig hverken besvaret den supplerende åbningsskrivelse eller den begrundede udtalelse.

26 Under disse omstændigheder må der gives Kommissionen medhold.

27 Henset til ovenstående betragtninger må det fastslås, at Storhertugdømmet Luxembourg har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til artikel 49 EF og artikel 10 EF med hensyn til forpligtelsen for patentagenter til at vælge adresse hos en anerkendt fuldmægtig ved levering af tjenesteydelser, og henset til den omstændighed, at den luxembourgske regering ikke har givet oplysninger om de nærmere betingelser for anvendelse af patentlovens artikel 85, stk. 2, og artikel 19 og 20 i lov om adgang til de lovregulerede erhverv.

Sagens omkostninger

28 I henhold til procesreglementets artikel 69, stk. 2, pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, hvis der er nedlagt påstand herom. Da Kommissionen har nedlagt påstand om, at Storhertugdømmet Luxembourg tilpligtes at betale sagens omkostninger, og Storhertugdømmet Luxembourg har tabt sagen, bør det pålægges det at betale sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

DOMSTOLEN (Fjerde Afdeling)

1) **Storhertugdømmet Luxembourg har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til artikel 49 EF og artikel 10 EF med hensyn til forpligtelsen for patentagenter til at vælge adresse hos en anerkendt fuldmægtig, og henset til den omstændighed, at den luxembourgske regering ikke har givet oplysninger om de nærmere betingelser for anvendelse af artikel 85, stk. 2, i lov af 20. juli 1992 om ændring af ordningen for opfindelsespatenter og artikel 19 og 20 i lov af 28. december 1988 om adgangen til erhvervene inden for håndværk, handel og industri samt til visse liberale erhverv.**

2) **Storhertugdømmet Luxembourg betaler sagens omkostninger.**

Timmermans Edward La Pergola

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 6. marts 2003.

R. Grass

Justitssekretær

C.W.A. Timmermans

Formand for Fjerde Afdeling